

דף ה

'סבר לה כרבי עקיבא דאמר אין משלמין על פי עצמן'. רש"י פרש שהוזמו בבית-דין אחד והודו בב"ד אחר. ומדבריו למד בקצות החושן (שג) שדין 'מודה בקנס פטור' אמור כלפי כל בית דין בפני עצמו. ולפי זה, כתב, אילו הודה בב"ד פלוני ופטרוהו, ואחר כך תבעוהו בעדים בב"ד אחר – חייב שם, כי לא נפטור אלא בבית דין שהודה. ובנתיבות המשפט חולק וסובר שאין הנידון דומה לראיה, ששונה כאן שאי אפשר לב"ד אחר לחייבו על סמך הודאתו בפניהם. משא"כ אם כבר פטרוהו – שוב לא יתחייב לעולם. (וכן תמה בחו"א ב"ק יח,ז ע"ד הקצה"ח).

הרי"ד תמה על שיטת רש"י מעיקרה: כיצד יפטרו בהודאתם לאחר שכבר התחייבו בבית דין? ולכן הביא לפרש שמדובר שהעדים לאחר שנחקרה עדותם ונתקבלה הודו שהעידו שקר, ולאחר מכן באו עדים אחרים והזימום, שכיון שקדמו והודו – נפטרו.

כן כתבו הרמב"ם (עדות יח,ח) והר"י מלוניל, אלא שאין מפורש בדבריהם שאפילו באים עדים והזימום פטורים. ויש בדין זה חידוש שאעפ"י שהודאתם אינה כלום שהרי אין חוזר ומגיד, מועילה היא לפטור מקנס גם אם יבואו עדים אחר כך.

והסבירו האחרונים שרש"י נמנע מלפרש כן, כי כל עוד לא הוזמו על ידי עדים, לא נגמר חיובם, נמצא שקדמה ההודאה למעשה החיוב. ובדעת התור"י יש לפרש שהודאתו שרירה וקיימת כל הזמן, וברגע ההזמה – חלה, וא"כ לא קדמה ההודאה לחיוב ומאידך גם לא קדמה העדאת העדים להודאה (עפ"י בית ישי צ, הערה א).

'למעוטי מוסר... שאני מוסר דדיבורא ובדיבורא לא קמיירי'. מבואר מכאן שהמוסר בדיבור ללא שום מעשה מציודו – חייב בנזק שגרים (תשב"ץ ח"א קנו ח"ב קטו).

ואף למאן דלא דאין דינא דגרמי, קנסוהו (תוס'). וקיימא לן כרבי מאיר שדן 'דינא דגרמי'. וכבר נחלקו הראשונים אם חיוב זה מדאורייתא או מדרבנן (ע' באריכות בש"ך חו"מ שפ"א. א. וע"ע פנ"י).

'בשלמא לתנא דידן תנא מניינא למעוטי דר' אושעיא'. כלומר ללמד שיש אבות נוספים שלא מנאם. [והדייק הוא מכך שלא כתוב 'ארבעה אבות נזיקין הן' משמע שיש עוד אחרים – הגם שלעתים נקט התנא מניין בדווקא, שאין עוד אחרים, ולא שנה 'הן'. עפ"י רשב"א ב. ע"ש. וע"ע בספר הישר לר"ת].

'ומפגל'. כבר עמדו האחרונים על כך שרש"י פרש 'מפגל' על מחשבת שלא לשמה ולא כפשוטו, מחשבת 'חוי' לזמנו'. ופרשו בדרכים שונות. וכן דנו אם דוקא במחשבה הפוסלת חייב, כמחשבת 'שלא לשמה' בקרבן חטאת שהביא רש"י, או גם בשאר קרבנות שהקרבן כשר אלא שלא עלה לחובה. ע' באריכות בפני ירושעי; משנה למלך הל' חובל ומזיק ז,ד; הגהות בן אריה כאן; בית ישי קיב הערה ב; ביצחק יקרא לג"ר אביגדר נבנצל נב. וע"ע בחידושי הגר"ח על הש"ס, ולשיטתו צ"ל להרמב"ם דדוקא במפגל מיירי ולא בשום פסול מחשבה אחר. וא"ש דקדוק המל"מ הנ"ל.

[ונראה שמפגל חייב מדינא דגרמי בכך שגורם לבעלים להביא אחרת, ואף למאן דאמר דבר הגורם למזון לאו כמזון דמי. עפ"י מנחת שלמה יב:].

'כולן כאבות לשלם ממיטב, מאי טעמא? אתיא תחת נתינה ישלם כסף'. גזרה-שוה זו לא נתקבלה אלא לענין דין תשלומי מיטב, ולא לשאר הלכות, שאם כן יפטרו בכלם על כלים כבבור או על טמון כבאש (תוס' להלן ו: ד"ה שור)

דף ו

'לא תווי ליחכה נירו וסיכסכה אבניו'. צריך עיון, הלא האש שורפת הכל ומה סברה יש לחלק בין חומר בערה טוב לחומר שאינו בוער, ולמה צריך ריבוי מיוחד מן הכתוב לשם זה (ע' להלן ס.)? [הערת הגר"מ מאזוז שליט"א: לענ"ד פשוט דליחכה נירו לא שרפה כלום רק שנתקלקלו תלמי המחרישה באדמה וצריך לחרוש שנית. וכן סכסכה אבניו לא נשרפו רק נחרכו מעט. ועיין בשבועות

ב. מים שהזיקו – חייבים על נזקם כשאר ממון המזיק [אבל אינם 'אב' לעצמו]. הלכך אינו חייב כשהזיקו דרך הילוכם אלא בכח ראשון אבל בכח שני הוי 'גרמא'. ואם הזיקו לאחר מנוחתם דינם כ'בור' ופטור על הכלים. עפ"י תוס'.

דפים ד – ה

ה. אלו עוד חיובי נזיקין נמנו כאבות-נזיקין לשלם ממיטב הארץ, אף על פי שאין להם תולדות?

רבי אושעיא הוסיף על ארבע אבות המנויים במשנה עוד תשע [הוסיף את נזקי האדם לטוגיהם]: ארבעה שומרים, וחמשת תשלומי חבלת אדם באדם: נזק, צער, ריפוי, שבת ובושת.
רבי חייא הוסיף עוד אחד עשר [שהוסיף את הקנסות, וכן נזק שאינו ניכר]: תשלומי כפל, תשלומי ארבעה וחמשה, גנב, גולן, עדים זוממין, אונס, מפתה, מוציא שם רע, מטמא, מדמע, מנסך.
ואף על פי שאין לכל אלו תולדות, כ'אבות' הם לשלם ממיטב (רבי אבהו), שנלמדו כולם בגזרה שוה משור המועד, מ'תחת' 'נתינה' 'שלם' 'כסף'.

א. בבושת אין כתוב 'תחת נתינה' וכו' ולמדוהו בספרי מלא תחוס עינך (עתוס' ור"ר).
וקנסות דרבנן כגון מטמא ומדמע למאן דאמר הזק שאינו ניכר לאו שמיה הזק – השוים חכמים לקנסות דאורייתא לשלם ממיטב (רא"ש).
וכן בעדים זוממים אין מפורשת אחת מתבות אלו. ופירש רש"י לפי שכתוב בהם נפש בנפש וגו' כאילו כתוב 'תחת'.

ב. הראב"ד והמאירי נקטו שעדים זוממין משלמים ממיטב רק כשזממו להפסידו מעות או מיטב, הלכך אין צריך קרא. ואין כן דעת התוס'.

ישנם עוד נזיקין שלא מנאום, הגם שדינם לשלם ממיטב הארץ (וכדאיתא ברי"ף וריא"ז); מוסר (מלשין המוסר ממון חברו לגוי) ומפגל. (וכן יש תשלומי נזקים שבמיתה שלא מנה – שור שהרג אדם שמשלם כופר בן חורין ושלישים שקלים בעבד (עתוס'). ועוד יש דיני גרמי [למי שמחייב עליהם], ומוציא שן עבדו או עינו שחייב להוציאו לחפשי. ערשב"א).

דף ה

ט. מאלו אבות-נזיקין יכולים להילמד כל שאר? ולמה נכתבו כולם בתורה?

אמר רבא: כל אחד מאבות-נזיקין שבמשנה, אילו היית משליך עמם את הבור, היו נלמדים מהם שאר כל האבות (בצד השוה, שדרכם להזיק ושמירתם עליך) – מלבד קרן, שכן יש לפרוך: מה לאלו שכן מועדים מתחילתם (שדרכן להזיק. ר"ת), תאמר בקרן. ולדעת האומר קרן חמורה שכוונתה להזיק (פירשו תוס': למ"ד פלגא נזקא ממונא שדרכו של שור להזיק ואינו בחזקת שימור) – אף קרן יכול להילמד.

פרש"י שמכל שני-אבות אחרים אין יכולים להילמד לא קרן (שכן מועדים מתחילתם וכו"ל) ולא בור (שכן דרכם לילך ולהזיק). וכן מקרן ואש אי אפשר ללמוד לחייב בור ושן (שכן הללו חייבים על כל דבר, משא"כ שן שאינה אלא בדבר הראוי לה לאפוקי כלים וכד'. ואעפ"י שאם אכלה כלים אין כאן תולדה דשן, סובר רש"י ששייך לפרוך פירכא בכגון זה. תוס').

ולמה הוצרכו כולם להיכתב בתורה – להלכותיהם; קרן – לחלק בין תמה למועדת. שן ורגל – לפטורן ברשות הרבים. בור – לפטור בו את הכלים. ולרבי יהודה המחייב – לפטור בו את האדם. אדם – לחייבו בארבעה דברים. אש – לפטור בו את הטמון. ולרבי יהודה המחייב – לרבות ליחכה נירו וסכסכה אבניו. וכן צריכים כולם להיכתב שהרי אילו היו למדים מאחד מהאבות ומבור, היה פטור על הכלים כבור. ואילו מאחד מהם ומאש – היה פטור בטמון (תוס').

ברשב"א (כב.) מבורר שיתכן ללמוד הלכה מסוימת מאב אחד לשאר האבות, כגון מה מצינו בבור 'איש בור ולא שור בור', אף באש כן. [וי"ל לאחר שלמדנו חיוב כולם, יש להשוותם להלכות כלליות. וע"ע להלן מד. לימוד מיוחד ששור שהרג קטנים חייב, ומשמע שם בפשטא דמלתא (וכ"ה בתורי"ד, וכ"מ מפשט דברי רש"י) שאף לגזיקין צריך קרא 'נגיחה למיתה נגיחה לגזיקין'. והרי הדין כן בכל המזיקין – ובע"כ דילפינן משור].

דף ו

י. אלו אופני ממון המזיק נלמדים לחייב עליהם מהצד השווה שיש באבות הידועים?

אבנו סכיננו ומשאו שהניחן בראש גגו ונפלו ברוח מצויה והזיקו לאחר שנחו [ובשהפקירם] – למדים חיובו מבור ואש בצד השווה, אבל מאחד מהם אין ללמוד, כי בור חמור מהם שכן אין כח אחר מעורב בו, ואש חמורה שכן דרכה לילך ולהזיק (אביי).

א. הוא הדין אם לא הפקירם, אלא שלפי רב כשלא הפקיר למדנו חיובו משור, ואם כן למדים בצד השווה מבור ושור (תוס'). והקשו שם מדוע חייב על כלים באופן זה, הלא למדנוהו גם מבור הפטור על כלים).

ב. גם אם לא היה לו פנאי לסלק – חייב, הגם שהרוח היא שיצרה את ה'בור', [שגם אם אדם אחר הניח תקלה של חברו, חייב בעל התקלה להסיר את ממונו שלא יזיק (תוס' כט. ד"ה פליגי; רש"ל שם). ודעת הרמב"ן (במלחמות ה' להלן לא.) שמניח התקלה חייב].
נפלו ברוח שאינה מצויה – פטור (ברייתא כט.).

ג. ישנה דעה (להלן כט. ע"ש) שהמפקיר נזקיו פטור, אעפ"י שפשע. ואין הלכה כן.

בור המתגלגל ברגלי אדם וברגלי בהמה [ובשהפקירו] – חיובו נלמד מבור ושור. מבור לבד לא – שכן מעשיו גרמו לו, ומשור לבד לא – שכן דרכו לילך ולהזיק (רבא).

א. מדובר שהזיק לאחר שנח, אבל אם הזיק תוך כדי ההתזה, לפרש"י בעל התקלה חייב כמו שחייב על אשו (וכ"כ בנמוקי יוסף. וכן נקט בתורת חיים).

והתוס' והרא"ש והרי"א ז' כתבו [בישוב גירסה אחת בגמרא] שהאדם המגלגל חייב לבדו משום אדם המזיק (וכ"ה בתורי"ד כד:). ובהמה – יתחייבו שניהם, בעל הבהמה ובעל התקלה (וכ"ה בשו"ע חו"מ תיא, ג. ומסתבר שאם הנזק אינו נצרך להתזה בכה, כגון שנתלכלכו שיראין ע"י הוותו, אף אדם המגלגל שלא בכונה פטור, שאין דרך בני אדם להתבונן בדרכים). [באופן זה יש כאן דין 'צרורות' ובעל הבהמה משלם רביע מן העליה. ובעל התקלה משלם מחצה או שלשה רבעים – תלוי במחלוקת רבי נתן וחכמים (נג. רא"ש). ולהלכה חייב ג' רבעים (חו"מ תיא, ה)].
ויש אומרים שבעל הבהמה חייב לבדו (מאירי כאן ובדף כא:).